

# Sociološki aspekti zadovoljstva stanovanjem

---

Turalija, Paola

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:242552>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**



**FILOZOFSKI FAKULTET**  
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)



Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku  
Filozofski fakultet u Osijeku  
Preddiplomski studij Sociologije i Hrvatskoga jezika i književnosti

Paola Turalija

## **Sociološki aspekti zadovoljstva stanovanjem**

Završni rad

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2024.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku  
Filozofski fakultet u Osijeku  
Odsjek za sociologiju  
Preddiplomski studij Sociologije i Hrvatskoga jezika i književnosti

Paola Turalija

## **Sociološki aspekti zadovoljstva stanovanjem**

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti; znanstveno polje: sociologija;  
znanstvena grana: posebne sociologije

Mentor: Izv. prof. dr. sc. Mateo Žanić

Osijek, 2024.

## IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, 2. rujna 2024.

*Paola Turakija 0122239543*

Ime i prezime, JMBAG 0122239543

## Sažetak

Završni rad daje uvid u koncepte zadovoljstva stanovanjem te na odrednice koje utječu na zadovoljstvo osobe. Mjesto u kojima ljude borave naziva se dom, no dom nije samo prostorija od četiri zida, dom je mjesto gdje gradimo svoje uspomene, gdje osjećamo sigurnost i gdje oblikujemo našu svakodnevicu. Stoga, pitanje zadovoljstva stanovanjem nije neki jednostavan aspekt gdje ćemo proučiti samo arhitekturu nekretnine ili pak uređenje interijera. Ono se proučava i na fizičkoj, emocionalnoj razini pojedinca te na socijalnom blagostanju. Ovaj rad pruža uvid u različite dimenzije zadovoljstva stanovanjem, u čimbenike koji ga oblikuju te ima li zadovoljstvo stanovanjem dublje implikacije na naše živote. Također se opisuje susjedstvo, koje je dio naše svakodnevne rutine, i kako ono ima veliki utjecaj u zadovoljstvo pojedinca prema mjestu gdje stanuje. Osim toga opisati će se načini kako su sreća i zadovoljstvo povezani te kakve vrste stambene politike danas definiramo. Pri samome kraju iznijeti će se rezultati iz istraživanja provedenog 2023. godine o tome kako se ove dinamike mogu mijenjati s vremenom.

Ključne riječi: zadovoljstvo stanovanjem, dom, susjedstvo, čimbenici zadovoljstva

## Sadržaj

1. Uvod .....	1
2. Grad, stanovanje i stambene politike .....	2
3. Stan, dom i stanovanje .....	5
4. Ključne domene koncepta kvalitete života .....	8
4.1. Stanovanje kao ključan element kvalitete života građana.....	10
4.2. Sreća i zadovoljstvo stanovanjem .....	11
5. Kako susjedstvo utječe na stanovanje pojedinca? .....	13
6. Osnovni pregled rezultata o kvaliteti života u stambenim naseljima iz socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja u Hrvatskoj .....	16
7. Zaključak .....	21
8. Literatura .....	23

## 1. Uvod

Kada govorimo o kvaliteti života i njezinim čimbenicima, neizostavan je čimbenik zadovoljstva stanovanjem onaj koji utječe na razne aspekte o tome kako će pojedinac biti zadovoljan svojim životom. Zadovoljstvo stanovanjem u svojem istraživanju koristi i proučava razne dimenzije kao što su fizičke, ekonomske, socijalne i psihološke. Upravo zbog tih mnogih i različitih dimenzija, stanovanje se smatra složenim interdisciplinarnim poljem istraživanja koje nudi veliki i opširan broj istraživanja, modela, pristupa, ali i koncepata koji pomažu pri shvaćanju stanovanja i kako je ono povezano sa zadovoljstvom. No, što to proučava sociologija u stanovanju? Koji su njezini aspekti ili bolje rečeno metode koje ona koristi kako bi pokazala korelaciju? Sociološki aspekti zadovoljstva stanovanjem ne osvrće se previše na čimbenike kao što su interijer, starost zgrade ili koliko su prometnice oštećene. Sociologija naglasak stavlja na ljude te se posvećuje interakcijama među ljudima, njihovim društvenim mrežama i načinima kako se odnose zajedno u zajednici. Upravo zbog složenosti definiranja pojma zadovoljstava stanovanjem, potrebna je uporaba raznih aspekata koja su neizostavna za razumijevanje veličine stanovanja s obzirom na zadovoljstvo, a tome doprinosi i potreba za teoretskim okruženjem istraživanja. Postoje brojna istraživanja na temu korelacije stanovanja i zadovoljstva istim. Razumijevanje socioloških aspekata zadovoljstva stanovanjem ključno je za kreiranje politika i intervencija koje poboljšavaju kvalitetu života. Interdisciplinarni pristup daje sveobuhvatan uvid u to kako poboljšati zadovoljstvo stanovanjem za sve članove društva. Ovakav pristup omogućava kreiranje učinkovitih strategija koje adresiraju različite dimenzije zadovoljstva stanovanjem, stvarajući tako uvjete za bolji i kvalitetniji život za sve.

## 2. Grad, stanovanje i stambene politike

Urbanizacija predstavlja ključni fenomen suvremenog doba koji je značajno transformirao način života ljudi. Razvoj gradova kao glavnih središta društvenih, ekonomskih i kulturnih aktivnosti nužno je razumjeti zbog njihovog dubokog utjecaja na kvalitetu života stanovnika. Pokazano je kako veći stupanj zadovoljstva imaju stanovnici u gradu. No, kako se može definirati grad, u kojim aspektima se grad razlikuje od sela? Sociolozi su u doba intenzivne urbanizacije pa sve do danas, pokušali pojasniti na koje se načine grad razlikuje od vlastite okolice (sela). Urbanizacija svijeta jedan je od najimpresivnijih fenomena modernog doba koja je donijela duboke promjene u gotovo svim aspektima društvenog života. Tako je danas naglasak na tome kako uopće definirati grad i koje su njegove granice, s obzirom na to da gradovi prerastaju u metropolitanska područja. Tako je u RH člankom 5. Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi određeno da je "grad jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije te svako mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu. U sustav grada kao jedinice lokalne samouprave mogu biti uključena i prigradska naselja koja s gradskim naseljem čine gospodarsku i društvenu cjelinu te su s njim povezana dnevnim migracijskim kretanjima i svakodnevnim potrebama stanovništva od lokalnog značenja" ( Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, Članak 5.). U Republici Hrvatskoj broj gradova rastao je godinama. Tako je 2001. godine bilo 123 grada, a 2014. 128 službenih gradova. Ono što grad pruža i tako podiže zadovoljstvo stanovanja u njemu su briga o djeci, bolje školovanje, bolja socijalna skrb, veća pristupačnost zdravstvenoj zaštiti i slično. Sociolog Louis Wirth (1938) među prvima predlaže radni koncept onoga što su gradovi te definira tri ključne zajedničke karakteristike gradova - veliku veličinu populacije, društvenu heterogenost i gustoću populacije. On tvrdi da te karakteristike doprinose razvoju specifičnog "urbanog načina života", tj. posebne "urbane osobnosti". Ističe to da, što više stanovnika ima grad, manja je šansa da se međusobno poznaju, a uz heterogenost populacije u smislu klasnih, etničkih i drugih razlika grad postaje pogodno tlo za razvijanje kulturnih hibrida. Istaknuo je i stvarne razlike u osobnosti između urbanih i ruralnih ljudi te između stilova života temeljenih na zajednici i onih temeljenih na društvu te govori kako se u gradu ljudi susreću u segmentiranim ulogama, stoga grad više karakteriziraju sekundarni kontakti. Većina su kontakata u gradskom području bezlični, segmentirani i umjetni, dok se ruralno društvo više smatra netolerantno, ali ima veći izgled prijateljstava i zdravijeg načina života. Wirth je smatrao da impersonalnost i formalizacija društvenih odnosa u gradu nastupaju jer je broj ljudi veliki, pa se osoba mora distancirati i isključiti iz društvene interakcije



kako bi „pobjegla“ od stresa koji im se nameće u gradu. U gradu se pruža mogućnost napredovanja što pojedince dovodi u stanje stalne međusobne konkurencije te se tako zatvara put prema komunikaciji, prijateljstvu, ali i opuštenom načinu života. Pojedinaac se ne veže previše za mjesto stanovanja zbog napredovanja. Napredovanje je usko povezano sa prostornom mobilnosti pojedinaca i grupa te se tako dolazi do situacije da stanovnik grada nije vlasnik nekretnine i ne stvara tradiciju i osjećanja prema gradu i ljudima.

U suvremenim gradovima pojedinci dakle imaju istovremeno potrebu kako za mobilnošću tako i za rješavanjem stambenog pitanja. Ne čudi stoga da se dosta raspravljalo i o tome koja je uloga države u tom procesu. Ono što je postalo ključno pitanje, a i problem kod sociologije stanovanja je kako objasniti državne intervencije u cilju poboljšanja stanovanja te kako nazvati i odrediti tipove stambene politike. Pri analiziranju i definiranju stambene politike, koriste se razne teorije i pristupi. Kemeny (1992) ističe kako analitičari teže pridavanju pozornosti na integriranosti stambene politike u koncept države blagostanja. No, taj je koncept složen zadatak upravo zato što se stambena politika često zapostavlja kada se promatra u kontekstu države blagostanja. Petrović (2004) iznosi četiri pristupa pomoću kojih se može razmotriti i istražiti tipovi stambene politike. Prvi od njih je pristup konvergencije. Jedan od prvih i najznačajnijih pokušaja definiranja stambene politike iznijeli su Donnison and Undgerson 1982. godine. Oni su bili stava da je stambena politika ključna komponenta suvremenog društva te kako se ona ne može izostaviti. Na pitanje zašto je ona ključna iznose dvije činjenice. Prva od njih je, danas sve više i više zastupljeniji, procesi industrijalizacije i urbanizacije koji omogućavaju ekonomski razvoj te bolje i učinkovitije upravljanje resursima. Druga činjenica je kako se sociologija stanovanja nalazi u korelaciji s ekonomskim i demografskim razvojem. Industrijalizacija omogućava državni i društveni napredak, dok ekonomski napredak i demografska ravnoteža omogućuju politici da iskoriste svoje moći u korist države. Ta ravnoteža omogućava državi bolje rješenje problema siromaštva i beskućništva te doprinose pakete mjera kako se zaštititi od siromaštva i beskućništva. Prema rezultatima, vidimo kako dolazi do promjena u koncepciji stambene politike najrazvijenijih zemalja te to potvrđuje kako je ovaj pristup jedan od ključnih pri definiranju stambene politike. Drugi od njih je neomarksistički pristup. Neomarksistički pristup procjenjuje promjene tipa državne intervencije iz perspektive interesne polarizacije rada i kapitala. Prema ovom pristupu, uvođenjem regulacije u privatni sektor, država ima veći profit kroz jeftinu radnu snagu pa se zbog toga stambena politika promatra kao sredstvo reprodukcije dominantnih odnosa moći u društvu. Neomarksistički pristup također promatra državnu intervenciju u vlasničkom sektoru stanovanja kao izraz podsticaja masovne potrošnje.

Divergentni pristup treći je pristup koji iznosi M. Petrović (2004). Divergentni pristup u sociologiji stanovanja razvija se pod utjecajem tradicije, koja naglašava racionalno djelovanje kroz državni aparat. Državna intervencija prepoznaje prelazak iz klasnog u građanski status, omogućujući pojedincima izbore izvan granica klasnog identiteta. Stambena politika ne promatra se samo kao reprodukcija socijalnih nejednakosti, već i kao polje njihove modifikacije, naglašavajući mogućnosti smanjenja nejednakosti u sferi stambene potrošnje. U ovom kontekstu teži se prevladavanju tržišne paradigme, naglašavajući važnost društvenih sustava u odnosu na kvalitativne aspekte društvenih odgovora na tržišne tenzije. Esping-Andersen (1990) razlikuje tri sustava države blagostanja: rezidualni, konzervativni i razvijeni te ukazuje na različite režime državne moći (liberalni, korporativni i socijaldemokratski). Faktori koji određuju režim države blagostanja uključuju klasnu mobilizaciju, klasno-političke koalicije i povijesno-institucionalno nasljeđe. Jedan od najzastupljenijih režima je korporativistički režim koji teži osigurati jednake mogućnosti na tržištu, a uz to žele i ispraviti efekte tržišnih uvjeta koje su ostavile negativne posljedice na životni standard. Francuska, Njemačka i Nizozemska primjeri su država u Europi koji se pridržavaju ovakvog tipa režima. Zadnji pristup koji iznosi Petrović (2004) je teorija radničkog pokreta koji uzima u obzir marksističke pristupe. Prema ovoj teoriji, država može inicirati velike društvene promjene s ciljem ostvarenja ravnopravnije raspodjele resursa. U ovome pristupu ključni koncept u analizi stambene politike ima dekomodifikacija. Dekomodifikacija rada označuje oslobađanje radnika od prinude da prodaje svoj rad za preživljavanje. To znači da ta dobra ili usluge prestaju biti tržišno vrednovane, a njihova upotrebna vrijednost postaje dominantna. Marksistička analiza tematizira posebnu ulogu najamnog rada u kapitalističkoj proizvodnji u kojemu je cilj uklanjanje negativnih utjecaja kapitalističkog tržišta, što bi značilo da stanovanje postaje pravo, a ne roba podložna tržišnim zakonima. S druge strane imamo i teoretičare države blagostanja koji dekomodifikaciju definiraju kroz pravo na stan. Prema njima, dekomodifikacija uključuje značajnu ulogu države u reguliranju različitih tipova stanovanja, čime se osigurava socijalna sigurnost i smanjuje se ovisnost građana o tržištu. Teoretičari naglašavaju važnost državne kontrole u različitim oblicima stanovanja, uključujući socijalno stanovanje, subvencije za stanovanje i regulaciju tržišta najma. Oni tvrde da takve mjere mogu smanjiti nejednakosti u pristupu stanovanju, osiguravajući da sve skupine društva imaju pristup adekvatnim stambenim uvjetima. No, uz gore navedeno, pri definiranju značenja grada i stambenih politika pojmovi poput stana i doma ključni su pri razumijevanju što je to grad i koje su njegove funkcije i karakteristike.

### 3. Stan, dom i stanovanje

Što je danas stan? Kako možemo definirati stan? Kao mjesto boravka, ili možda kao mjesto gdje se socijalno i psihološki razvijamo? Stan ima mnoštvo definicija, a svaka daje sličnu, a opet različitu definiciju. Možemo započeti sa Bežovanom koji tvrdi kako je stan „... najveća materijalna i simbolička vrijednost svakog kućanstva. Stan je osobno bogatstvo, ali je i važan dio nacionalnog bogatstva. Standard stanovanja prema različitim pokazateljima ponajbolje svjedoči o razvijenosti neke zemlje“ (Bežovan,2004: 267). Osim stana, potrebno je definirati i dom te koje su njegove značajke unutar socioloških gledanja i istraživanja. Dom „na legislativnoj razini možemo vidjeti da se radi o subjektivnoj kategoriji koja počiva na odnosu između osobe i prostora. Na semantičkoj razini pronalazimo razlike u hrvatskom, ali i u ostalim jezicima (engl. house i home; njem. Haus i Zuhause; šp. casa i hogar) kad je u pitanju značenje riječi dom i stan, dok je kuća u hrvatskom pojam koji u sebi podrazumijeva i dom i stan (Ursić, Krnić, 2022: 113 – 114). Ursić i Krnić (2022) navode kako je dom mjesto gdje pojedinac boravi i gdje se osjeća sigurno i stabilno te on ima svoju prostornu dimenziju. Stan i stanovanje dio su osobne potrošnje i na njegovu gradnju i održavanje kućanstva građani troše znatan dio svojih prihoda. U odsustvu odgovarajućeg skloništa, ljudi ne mogu zadovoljiti svoje osobne potrebe. Takvi stambeni problemi mogu utjecati na zdravlje, obrazovanje, dobrobit zajednice i osjećaj prihvaćenosti u društvu. Prema Bežovanu (2004) u razvijenim europskim državama za podmirenje stambenih potreba svako kućanstvo potroši od 20% do 25% svojih životnih prihoda. Stan i stanovanje dio su javne potrošnje, a država pomaže onim kućanstvima koja nisu u stanju od svojih prihoda doći do pristojnog stana kako bi imali osnovne uvjete za život. U modernim se zemljama stambena potrošnja povezuje uz stambenu karijeru na način da kako obitelj raste (raste broj djece), tako se povećava potreba za većim stambenim prostorom. Prodajom stanova u društvenom vlasništvu u Hrvatskoj došlo je do promjena u smislu da će se država manje javljati kao nositelj gradnje socijalnih stanova, pa će time sve veći broj materijalno slabo stojećih kućanstava u velikim gradovima biti upućeno na najam. Velika je promjena u stambenim statusima vidljiva iz činjenice da je 1991. godine bilo 24,9% društvenih stanova, da bi deset godina poslije bilo samo 2,86% zaštićenih najmoprimaca, tj. onih koji imaju status stanara u socijalnim stanovima. (Bežovan, 2004) Stan se može definirati i kao životni prostor u kojemu čovjek obnavlja svoje fizičke i psihičke snage u kojemu vlada socijalna jednakost i individualno oslobođenje. Ljerka Biondić (1998) tvrdi kako fleksibilan stan nudi prilagodljiv životni prostor. Definiranje ovog koncepta nije jednostavno, a često se govori o apsolutnoj i relativnoj fleksibilnosti. Unutar fiksnih fizičkih granica stana, fleksibilnost je ograničena, ali ne

jednostavnija. Stalni elementi poput primarne nosive konstrukcije i instalacijskih mjesta određuju stan. Ideja tlocrta prenosi zamisao o načinu življenja. Optimaliziranje veličine glavnih prostorija stana nudi dugoročnija i raznovrsnija rješenja. Biondić stan još definira kao određenu količinu materijalnog omotača za određeni broj ljudi, gdje govori kako u „...ostvarenju odgovarajućeg stana trebalo bi pretpostaviti mogućnost promjene koja se očituje u adaptabilnosti prostora koji može preuzeti više zadataka stanovanja, prostor s više namjena te prilagodljivom opremom i namještajem“ (Biondić, 1998: 31).

Primjetan je trend u Europskim zemljama da mladi u sve kasnijoj dobi napuštaju roditeljski dom, a raste i broj mladih koji se nakon razdoblja samostalnog života vraćaju životu s roditeljima. Međutim, postoje također i značajne razlike među pojedinim državama po tom pitanju. Republika Hrvatska pripada među zemlje u kojima mladi najduže ostaju u roditeljskom domu. Prema podacima Eurostata, prosječna dob napuštanja roditeljskog doma u Hrvatskoj iznosila je 33,3 u 2021. godini, a udio mladih u dobi 18-34 koji živi s roditeljima iznosio je 89,7 u 2020. godini. (Botrić, 2022: 20) White (1994) sistematizira tri grupe čimbenika povezanih s dobrovoljnim napuštanjem roditeljskog doma: čimbenike povezane s fazom životnog ciklusa pojedinca, makrostrukturalne čimbenike i čimbenike povezane s racionalnim izborom individualne perspektive. Teorija životnog ciklusa povezuje stambeno i životno osamostaljivanje s drugim aspektima tranzicije u odraslu dob, primjerice formiranje obitelji, završetak obrazovanja i pronalaženje zaposlenja. Napuštanje roditeljskog doma tako predstavlja značajnu promjenu u životu osobe pa ne čudi da je povezano s drugim promjenama koje se često zbivaju u istoj fazi života. U tom kontekstu pretpostavlja se da na odluku o osamostaljivanju utječu sociodemografske varijable kao što su dob, spol, stupanj obrazovanja i bračni status. Makrostrukturalni faktori povezani su s nekretninama, tj. s tržištima nekretnina, troškovima stanovanja, ali i spremnosti države da pruže potporu koja je usmjerena na kvalitetnije i bolje stanovanje. Ti čimbenici, s naglaskom na troškove, imaju znatan utjecaj na mlade osobe koje donose odluke. U Hrvatskoj također postoje takvi problemi, a posebno situaciju otežava činjenica kako se koriste raspoložive stambene nekretnine, ne u svrhu iznajmljivanja mladih, nego u turističke svrhe te se tako dodatno mladima ograničava dostupnost nekretnina. Pristup racionalnog izbora navodi čimbenike kao što su samostalnost i privatnost kao bitne u donošenju odluka o stambenoj tranziciji. Želja mladih da budu samostalni i da imaju privatnost može nadmašiti trošak s kojima mogu kupiti nekretninu. Stoga se njihova odluka može smatrati racionalnom, čak i kad sami uvjeti ponude ne sugeriraju dobru, pametnu i opravdanu kupnju. Situaciji kasnijeg napuštanja roditeljskog doma otežala je i pandemija

uzrokovana virusom SARS-CoV-2. Mladi su ostajali bez posla, a i počeli su se osjećati zatvoreno i depresivno. U vremenu dok je pandemija trajala, bili su ograničeni u izlascima te su se manje socijalizirali i počeli su se zatvarati među četiri zida. Žanić, Bendra i Milanković proveli su istraživanje 2022. godine upravo na temu mladih i utjecaja pandemije na njihovu svakodnevnicu i na koje je načine promijenila njihov pogled na dom. Istraživanje je pokazalo kako je vlasništvo nad domom povezano s osjećajem sigurnosti, a susjedstvo ne ističu kao bitan čimbenik zadovoljstva. No, iako su preda njih nalaze brojne prepreke, mladi nisu pokazali manju zainteresiranost za posjedovanjem privatne nekretnine za vrijeme pandemije. Kroz istraživanje, oni su pokazali želju za napuštanjem roditeljskog doma i osamostaljivanje te težnjom za kupnjom privatne nekretnine koja će im dati osjećaj mira i sigurnosti. Kako se moglo i pretpostaviti, pandemija je ostavila brojne posljedice na njih od kojih se još pokušavaju oporaviti (psihičke posljedice, prehrambene, financijske...). Osim toga istraživanja, značajno je spomenuti i istraživanje Valerije Botrić koje je provela 2022. godine u Hrvatskoj, a koje se bavilo mladima koji žive s roditeljima s ciljem utvrđivanja njihovih planova, ali i teškoća vezanih uz proces osamostaljivanja. Rezultati pokazuju da su pozitivni prediktori ostanka u roditeljskom domu muški spol, ispitanici koji imaju vlastitu sobu i osobe s najvišim osnovnoškolskim stupnjem obrazovanja. Oni koji imaju nizak stupanj obrazovanja, nemaju dovoljno prihoda da se osamostale te odu iz roditeljskog doma, a i smatraju kako je to najjednostavniji i najsigurniji način života. Istraživanje je pokazalo kako se mladi koji imaju vlastitu sobu ne odlučuju na preseljenje zato što se samostalna soba percipira na način da ona osigurava privatnost u roditeljskom domu te omogućava mladima da se osjećaju ugodno.

Stan i dom značajne su varijable koje utječu na zadovoljstvo stanovanjem. Oni privlače interese u istraživanju koncepta zadovoljstva te kao takve neizostavne su u percipiranju stanovanja i zadovoljstva istim. Osim stana i doma, sociološka istraživanja uzimaju i druge domene koje su bitne pri definiranju stupnja zadovoljstva.

#### 4. Ključne domene koncepta kvalitete života

Stanovanje i različiti aspekti života poklapaju se, kako sa sociološkim, tako i s geografskim aspektima. Stoga je ključno razjasniti koje su to ključne domene i kako su one međusobno povezane. Kvaliteta života u urbanim sredinama predstavlja složen i zahtjevan koncept koji obuhvaća različite aspekte života građana te se sastoji od mnogih domena. Istraživanje i razumijevanje ključnih domena kvalitete života u gradu omogućuje bolje planiranje i upravljanje gradskim resursima te doprinosi općem zadovoljstvu i dobrobiti stanovnika. No, iako imamo pristupe dugogodišnjih istraživanja, ne postoji konačni popis domena koji bi se podrazumijevao u ključne i najbitnije domene pri definiranju kvalitete života. Ulaganje u ključne domene može značajno unaprijediti kvalitetu života i osigurati zadovoljstvo i prosperitet za sve građane. Osim toga što se ne mogu odrediti ključne domene, zadovoljstvom i kvalitetom stanovanja bave se mnoge znanosti od kojih svaka iznosi pojmove koje oni misle da su ključni pri definiranju što to utječe na zadovoljstvo stanovanje. Pri istraživanju kvalitete životnog prostora, ključnu ulogu igraju kako subjektivne, tako i objektivne komponentne kvalitete prostora. Kvaliteta života nije uvijek ista, a to se može pripisati tome kako se ona mijenja od mjesta do mjesta i za svako mjesto ima svoje specifične značajke i obilježja. Istraživanja kvalitete stanovanja u gradu, naselju, gradskoj četvrti i sl. daju uvid u moguće razlike pojedinca i skupine te se prema tim razlikama može definirati prostor u kojem se odvija njihova dnevna aktivnost. Lana Slavuj (2012) iznosi šest glavnih domena i pripadajućih poddomena za koje se smatra da relevantno predstavljaju koncept kvalitete života. Prva od njih je stanovanje u kojoj se najviše osvrće na veličinu stana, opremljenost stana, stambeni status, izdaci za stan te estetski izgled okoliša u blizini stana. Veličina stana utječe na udobnost i funkcionalnost životnog prostora. Što je veći stan, to se doprinosi višem stupnju zadovoljstva stanovanjem. Kvaliteta i dostupnost osnovnih kućanskih aparata i namještaja igraju važnu ulogu u svakodnevnom životu jer se olakšava obavljanje kućanskih poslova i povećava opću udobnost stanovanja. Vlasništvo nad stanom često donosi veći osjećaj sigurnosti i stabilnosti u usporedbi s najmom, a financijski troškovi povezani sa stanovanjem (npr. najamnina, hipoteka, režije i održavanje) mogu uzrokovati stres i nezadovoljstvo, dok prihvatljivi troškovi omogućuju veći osjećaj sigurnosti i financijsku stabilnost. Estetika i kvaliteta okoliša bitan je čimbenik. Lijepo uređeni parkovi, čiste ulice i zelene površine doprinose pozitivnim osjećajima i povećavaju zadovoljstvo stanovanjem. Druga bitna domena je promet s kojim se stanovnici svakodnevno susreću i koji može negativno ili pozitivno utjecati na kvalitetu života. Ključne stvari s kojima su ljudi nezadovoljno s prometom su nedostatak parkirališnog prostora, loša

kvaliteta prometnica te loš pristup nogostupu i jako mali broj biciklističkih staza. Promet uzrokuje buku, vibracije i zagađenje zraka, a ono što se najviše može povezati s prometnom su nesreće koje su danas učestalije upravo zbog stresa u velikim gradovima, ali i lošim cestama. Dostupnost je također jedna od domena pri određivanju kvalitete stanovanja. Ljudima je izrazito bitna dostupnost usluga koje su im potrebne pri svakodnevnoj uporabi. Neke od najpotrebnijih usluga su obrazovanje, liječnička pomoć, ljekarne, trgovine, ali i prostor gdje se mogu zabaviti i provesti vrijeme sa obitelji i prijateljima. Slavuj ističe kako „Pojedine društvene grupe, poput starijih stanovnika, djece ili siromašnijih slojeva više ovise o resursima neposrednog prostora jer su obično manje mobilni i samostalni u kretanju gradom“ (Slavuj, 2012: 72). Sigurnost susjedstva jedan je od ključnih čimbenika koji utječu na zadovoljstvo stanovanjem. Osjećaj sigurnosti i zaštite kako pojedinca, tako i imovine, u neposrednom okruženju značajno doprinosi kvaliteti života i općem zadovoljstvu stanovanjem. Nesigurno okruženje može biti u smislu stope kriminala i stanja u prometu. S rastom i globalizacijom gradova raste stopa kriminala i prometnih nesreća. Osim toga, društvena povezanost bitan je čimbenik pri definiranju stupnja zadovoljstva. Snaga interakcije u zajednici povećava osjećaj pripadnosti stanovnika u toj zajednici i kao takva daje određenu dozu sigurnosti i spoznaju da pojedinac nije sam u svome životu i da se ne mora sam nositi sa svakodnevnim problemima. Uz Lanu Slavuj značajne teorije iznijeli su i Šiljeg, Marić i Cavrić (2018) koji su definirali jedanaest teorija u proučavanju stanovanja, a to su marksistička teorija stanovanja koja polazi od pretpostavke da pojedinac ima pravo na kvalitetno stanovanje neovisno o ekonomskom statusu. Zatim navode pozitivističku teoriju stanovanja koja uključuje sve pojave kod kojih se može utvrditi uzrok i posljedica, dok osjećaji nisu posebno važni. Treća teorija je funkcionalistička teorija stanovanja koja ističe kako funkcija stambenog objekta treba biti okosnica svih ostalih obilježja kao što su veličina objekta i odnos prostora u njemu. Zatim imamo teoriju stambene mobilnosti koja ističe obilježja susjedstva kao iznimno bitan uvjet koji će utjecati na stambenu mobilnost. Peta teorija je teorija stambenog zadovoljstva koju nadopunjuje teorija formiranja impresija o važnosti stvaranja prvog dojma. Bihevioralna teorija stanovanja sedma je teorija koja se temelji na proučavanju pronalaska atraktivne lokacije stanovanja u susjedstvu koje zadovoljava kriterije osobe, a da pri tome troškovi budu u okvirima mogućnosti. Razvoj teorije hedonističkog ergometra temelji se na sreći i blagostanju pojedinca koja se definira kao posljedica evaluacije pojedinih životnih dimenzija uspoređena s nekim objektivnim standardima. Teorija stambene prilagodbe polazi od održavanja stambene ravnoteže u kućanstvu koja označava trenutno stambeno zadovoljstvo koje je u skladu s određenim normama, dok teorija troškova stanovanja polazi od pretpostavke da zadovoljstvo

stanovanja raste proporcionalno s rastom troškova (veći troškovi – veće zadovoljstvo stanovanjem, manji troškovi – manje zadovoljstvo stanovanjem). Posljednja teorija koju navode je teorija aspiracijske spirale koja je slična teoriji hedonističkog ergometra. Razlika je u tome da se kod ove teorije kognitivne procjene mijenjaju. Ovih jedanaest teorija prožimaju se kroz istraživanje stanovanja te daju ključne informacije o tome kako je stanovanje ključan element za kvalitetu života, ali i ne izostavljaju i utjecaj sreće u cjelokupnom zadovoljstvu.

#### 4.1. Stanovanje kao ključan element kvalitete života građana

U kontekstu suvremenog urbanog života, stanovanje postaje ključni čimbenik koji izravno oblikuje kvalitetu života građana, a zadovoljstvo stanovanjem uvelike ovisi o razini opremljenosti stambenog naselja ili okoline. Prvo s čime ćemo započeti je analiza fizičkih aspekata stanovanja koji obuhvaća stanje stambenih jedinica i infrastrukturne uvjete. Kvalitetna stambena jedinica treba zadovoljiti standarde energetske učinkovitosti, urbanog dizajna te treba biti prilagođena individualnim potrebama korisnika. Neadekvatno stanovanje može rezultirati stresnim situacijama, socijalnom izolacijom i lošim mentalnim i fizičkim zdravljem stanovnika. Visoki troškovi stanovanja u urbanim područjima često dovode do socijalne segregacije i ekonomske nejednakosti. Pristupačno stanovanje nije samo pitanje financijske dostupnosti, već i pristupa infrastrukturi, javnim uslugama i zapošljavanju, što sve zajedno oblikuje ekonomsku stabilnost. Kvalitetno stanovanje potiče osjećaj pripadnosti zajednici, socijalnu koheziju i aktivno uključivanje u društvene aktivnosti. Zajednički prostori, javni parkovi i rekreacijski centri igraju ključnu ulogu u formiranju socijalnih mreža i podrške među stanovnicima. Održivi urbanistički projekti, energetske učinkovite zgrade i primjena obnovljivih izvora energije doprinose smanjenju ekološkog otiska stanovanja. Održiva gradnja nije samo pitanje zaštite okoliša, već i ekonomske održivosti kroz smanjenje troškova energije i održavanja stambenih jedinica. Svirčić Gotovac, Podgorelec i Kordej-De Villa (2021) ističu kako je opremljenost susjedstva bitna značajka koje se može mjeriti na dvije razine koje će pokazati stupanj zadovoljstva „... opremljenost susjedstva osim na razini kućanstva može mjeriti i na razini susjedstva i to najčešće na dvije razine, primarnoj ili osnovnoj i sekundarnoj ili višoj razini. Ako susjedstvo u infrastrukturnom smislu (tehničkim i socijalnim uslugama) može na zadovoljavajući način ispuniti svakodnevne potrebe stanovnika na obje razine, imat će visoku upotrebnu vrijednost kako kod stanovnika lokalnog prostora tako i na tržištu, a imidž i



percepcija naselja bit će pozitivnija“ (Svirčić Gotovac, Podgorelec i Kordej-De Villa, 2021: 148).

Kroz sve navedene aspekte, jasno je da stanovanje igra ključnu ulogu u oblikovanju kvalitete života građana. Promišljena urbanistička politika i socijalne intervencije presudne su za osiguranje pristupačnog, sigurnog i zdravog stanovanja za sve slojeve društva, ali i osjećaj sreće.

## 4.2. Sreća i zadovoljstvo stanovanjem

Sreća i zadovoljstvo životom ključni su koncepti u psihologiji i socijalnim znanostima koji se odnose na subjektivnu procjenu pojedinca o kvaliteti svoga života. Kada opisujemo svoje stanovanje, vrlo često upotrebljavamo pojam „emocija“ misleći pritom na osjećaje kao što su zadovoljstvo, tuga, ispunjenost, prihvaćenost, sreća i slično. Emocija jesu sve te stvari, ali emocija je puno složeniji proces koji sadrži dio, odnosno, ona sadrži subjektivan osjećaj pojedinca (emocionalni doživljaj) koja je samo jedna od sastavnica emocije. Sreća je jedan od ključnih čimbenika za osobno zadovoljstvo. Kako možemo definirati sreću? Laički rečeno, sreća se često definira kao stanje emocionalne dobrobiti koje karakterizira prisutnost pozitivnih emocija poput radosti, zadovoljstva i ljubavi te odsutnost negativnih emocija poput tuge, anksioznosti i ljutnje. Sreća nije samo trenutni osjećaj, već i trajno stanje koje se može održavati kroz pozitivne životne okolnosti i aktivnosti koje pojedincu donose radost i zadovoljstvo. Sve emocije možemo podijeliti na ugodne i neugodne te primarne i sekundarne. Sreća je emocija koja se može steći socijalizacijom te nije kod svakoga ista i ona ovisi od osobe do osobe. Ljudi na različite načine postižu sreću. Tako Stančić (2017) govori kako je psihologija sreću i zadovoljstvo „...smatrala snažno određenom, ako ne i determiniranim genetskim kodom i ranim iskustvima iz djetinjstva. Međutim s razvojem pozitivne psihologije i usmjeravanjem na snage i potencijale osobe, počeli su se istraživati načini na koje pojedinac sam može utjecati na pozitivniji ishod svog života“ (Stančić, 2017: 3). Također je pokazano kako količina novca ne određuje razinu sreće, iako danas većina ljudi smatra kako je novac jedan od glavnih čimbenika koji ih vode u sretan život. Pojam sreća i zadovoljstvo stanovanjem nije isto. Sreća je emocija koja se osjeća ili u nekom trenutku ili kroz cijeli život, dok se zadovoljstvo odnosi na pojedinca i na aspekte koje ga čine zadovoljnim s onim što ima. No, ta dva pojma usko su povezana. Ako je osoba sretna, najvjerojatnije ima dobar život i zadovoljan je trenutnim stambenim pitanjem.

Ljiljana Kaliterna Lipovčan i Zvezdana Prizmić Larsen (2006) provele su istraživanje na hrvatskom uzorku gdje se htjelo ispitati životno zadovoljstvo, osjećaj sreće, osobno i nacionalno

blagostanje. Istraživanje je potvrdilo kako su oni koji se osjećaju sretno i zadovoljno svojim životom ostvaruju bolje socijalne odnose te su učinkovitiji na poslu i otporniji na stres. Skala s kojom se ispitala kognitivna sastavnica subjektivnog blagostanja je skala životnog zadovoljstva koja se sastojala od pet tvrdnji gdje je pet bila najviši stupanj, a jedan najniži stupanj blagostanja. Emocionalne sastavnice ispitala su se skalom sreće koja sadrži jedanaest stupnjeva u kojoj nula označava procjenu "Vrlo sam sretan", a deset "Vrlo sam nesretan". Za ispitivanje zadovoljstva pojedinim životnim područjima koristio se *Međunarodni indeks blagostanja* koji se sastoji od indeksa osobnog blagostanja i indeksa nacionalnog blagostanja od sedam čestica. Prema rezultatima koje su iznijele Kaliterna Lipovčan i Prizmić Larsen (2006) hrvatski su građani procijenili da nisu bili ni previše zadovoljni, a ni nezadovoljni svojim životom, tj. životno su zadovoljstvo procijenili malo iznad-prosječnim. Međutim, osjećaj sreće bio je znatno viši od teoretskog prosjeka, tj. 30% građana smatralo se vrlo sretnima, a 27% umjereno sretnima. Što se tiče područja koja pripadaju u osobno blagostanje, pokazalo se najveće zadovoljstvo s obitelji i prijateljima. Zadovoljstvo tim područjima procijenjeno je višim od prosječnog zadovoljstva osobnim blagostanjem, a građani su najmanje bili zadovoljni svojim materijalnim stanjem. Od područja koja se ubrajaju u nacionalno blagostanje građani su bili najzadovoljniji nacionalnom sigurnošću i stanjem okoliša, dok je najmanje zadovoljstva zabilježeno u slučaju rada Vlade te kad su u pitanju socijalni uvjeti u zemlji. Tadašnje istraživanje pokazalo je da su stanovnici Republike Hrvatske bili jedni od najsretnijih ljudi u odnosu na ostale države u Europi. Stančić (2017) se posebno osvrnula u svojem istraživanju na mnoge ciljeve, a jedan od ciljeva bio je upravo utvrditi odnos između životne dobrobiti te zadovoljstva sa stanjem u državi. Pri tome je životna dobrobit mjerena kao samoprocjena sreće, zadovoljstva životom i zdravljem. Podaci korišteni u analizi dobiveni su u sklopu projekta *European Social Survey (ESS)*, a ispitalo se preko anketnog upitnika koji je sadržavao skalu odgovora od jedan do deset gdje jedan označava „Izrazito nezadovoljan/nezadovoljna“, a deset „Izrazito zadovoljan/zadovoljna“. Rezultati su pokazali kako ljudi koji su u braku, ali i obrazovani ljudi, imaju viši stupanj zadovoljstva stanovanja u državi, dok oni koji su neobrazovani imaju niži. Uz sav niz mogućnosti koje su to najbitnije odrednice sreće, istraživanje je potvrdilo kako su subjektivne procjene sreće, zadovoljstva životom i zdravlja najvažnije odrednice zadovoljstva stanovanjem. Nije se izostavio bračni status, razina obrazovanja, dob, ali oni su pokazani kao čimbenici koji ne utječu u velikoj mjeri na zadovoljstvo stanovanjem. Iako je dokazano kako su mlađi ispitanici i oni u braku sretniji te varijable nisu se pokazale ključnima pri osnovnom definiranju pojma sreće. Također se spominje i susjedstvo kao bitna odrednica pri definiranju ukupne sreće u mjestu stanovanja.

## 5. Kako susjedstvo utječe na stanovanje pojedinca?

Različiti rezultati i istraživanja koja su provedena tijekom godina ukazuju na blisku povezanosti između zadovoljstva stanovanjem i zadovoljstva susjedstvom te naseljem. U tom smislu, u radovima se istražuje kvaliteta susjedstva u različitim tipovima naselja, ali i obilježja ispitanika (njihovi hobiji, ponašanje, karakter, razmišljanje) koja utječu na zadovoljstvo susjedstvom. Tako se s jedne strane nastoji pokazati da će se postojanje značajnih zapuštenih zgrada, javnih prostora, nedostatak infrastruktura i nesigurnosti u naselju reflektirati i na percepciju i zadovoljstvo susjedstvom. No, s druge strane istražuje se pojedinac i njegov odnos prema susjedstvu i kako on doprinosi poboljšanju susjedskih odnosa. No, što je to susjedstvo? Tijekom godina, razvilo se mnogo definicija susjedstva: „Susjedstvo je prostor u koji prvi ulazimo kada izlazimo iz doma. Dakle, ovo je prostor u kojem naša privatnost više nije zaštićena, ali nam je i dalje poznata i na određeni način predvidiva, te stoga ostaje (ili postaje) prostor familijarnosti i bliskosti“ (Miletić, Krnić, Majetić, 2016: 98). Definicija što sve uključuje susjedstvo često varira i među pojedincima koji žive unutar iste ulice ili gradskog bloka. Posljedično, definicija susjedstva, a i njihovih granica koje je teško jednoznačno odrediti, prepuštena su sudionicima i susjedstvu u kojemu se nalaze. Privrženost susjedstvu ima pozitivne učinke i na pojedinca i na samo susjedstvo upravo zato što je pojedinac važan čimbenik stabilnosti i kolektivne efikasnosti. Privrženost susjedstvu pojedincu daje osjećaj sigurnosti, pristup socijalnim mrežama i osjećaj identiteta.

Danas, dok su globalizacijski procesi na svome vrhuncu, i dalje se ideja bliskosti, privrženosti i pripadanja čini vrlo važna karakteristika u čovjekovom životu. Obitelj je stoljećima bila izvor naj snažnijeg izvora privrženosti i identiteta. Osim obitelji, prijatelji i susjedi imaju ključnu ulogu po pitanju osjećaja pripadnosti i prihvaćenosti u društvu. Oni pojedinci koji su usko povezani sa svojim susjedima imaju veći stupanj sreće te se osjećaju poželjno i blisko u zajednici u kojoj se nalaze. Zajednica, društvena kohezija i susjedstvo bitne su za emocionalnu stabilnost pojedinca. Pojam socijalne kohezije može se „...u najširem smislu, odnositi na stupanj povezanosti i integracije unutar neke zajednice, tj. opisuje razinu međusobnog povjerenja, uzajamnosti te oslanjanje na zajedničke norme“ (Miletić, Krnić, Majetić, 2016: 217). Povezanost u zajednici ima direktne i indirektno posljedice na zadovoljstvo okruženjem u kojemu se boravi. Tako Smith (1975) ističe četiri aspekta kohezije, a to su upotreba fizičkih sadržaja, osobna identifikacija, socijalna interakcija i vrijednosni konsenzus. Smith smatra kako upravo ove četiri dimenzije utječu na koheziju zato što je svaka pojedino bitna kako bi se ustanovila zajednica u društvu. Na temelju toga, susjedstvo s visokim stupnjem socijalne

kohezije definira se kao „...ono u kojem njegovi stanovnici iskazuju snažan osjećaj zajedništva, često ulaze u međusobne kontakte i imaju jaku želju živjeti i ostati živjeti u tom susjedstvu“ (Miletić, Krnić, Majetić, 2016: 219). Coleman (1990) u svojem radu iznosi koncept socijalne efikasnosti u kojemu se spominje kako će stanovnici biti slabo spremni intervenirati u onim situacijama u kojima su pravila ponašanja i interakcije nejasna te u onim situacijama gdje ne postoji povezanosti među ljudima u susjedstvu. Ono susjedstvo koje ima visoki stupanj socijalne kohezije biti će spremno pomoći zbog osjećaja pripadnosti u zajednici, a i zbog dobrih susjedskih odnosa i međusobnog povjerenja. Upravo tako Coleman definira kako kolektivna efikasnost odražava socijalnu koheziju i kako je ona bitan koncept u postizanju zadovoljstva stanovanja te spremnost na djelovanje.

Miletić, Krnić i Majetić (2016) u istraživanju su provedenom na općoj populaciji RH htjeli dobiti uvid o razini socijalne kohezije u susjedstvu, ali i odrediti u kojoj mjeri socijalna kohezija utječe na osobno iskustvo s osobama s kojima se dijeli širi životni prostor. Oni su koristili, kako bi dobili uvid u uključenost lokalne društvene odnose, skalu susjedskih društvenih odnosa koja istražuje dva aspekta lokalnih društvenih odnosa - učestalost odnosa koja se mjeri putem pet stupnjeva na skali od 1 ( nikada) do 5 (svakodnevno) te gustoća lokalnih društvenih odnosa koja se mjerila putem dva otvorena pitanja u kojemu se, dobivene odgovore, uvrstili u skalu od pet stupnjeva. Ispitivane su tri dimenzije društvenih odnosa (solidarnost, povezanost i povjerenje), a najbolje ocjenjena je bila solidarnost gdje je tri četvrtine ispitanika uvjereni kako će susjedi biti spremni pomoći ukoliko se nešto dogodi. Najlošije je bila ocjenjena dimenzija međusobne povezanosti (manje od pola ispitanika smatra svoje susjedstvo čvrsto povezanim). Rezultati su pokazali kako se manji broj ispitanika slaže kako imaju skladno susjedstvo u kojemu su svi spremni pomoći. Razlog tomu je taj što u Hrvatskoj nedostaje preduvjet za kolektivno djelovanje. 73,7% ispitanika kazalo je kako nisu sudjelovali te kako nisu ni našli akcije koje su imale za cilj poboljšati uvjete življenja te uspostaviti odnos s drugim stanarima u susjedstvu. Drugi dio istraživanja utvrdio je u kojoj je mjeri objašnjena socijalna kohezija u susjedstvu. Korelacija pokazuje kako osobe koje se učestalije druže sa susjedima češće percipiraju viši stupanj povezanosti u susjedstvu. Utvrđeno je kako veličina zgrade ne doprinosi značajno koheziji, dok je spol i dob postao značajan prediktor u kojemu je pokazano kako žene imaju veći stupanj kohezije od muškaraca, osobe starije životne dobi i osobe koje se češće druže s većim brojem susjeda imaju veći stupanj socijalne korelacije. Dakle, analiza pokazuje da su stupanj obrazovanja, veličina naselja i zgrada u kojima ispitanici žive bitne odrednice međususedskih društvenih odnosa. Također pokazala se korelacija između osoba koje su manje

obrazovane i koje imaju manji prihod i učestalijeg druženja sa susjedima. Naime, manje obrazovane osobe imaju učestalije i gušće odnose sa susjedima, a kako je i očekivano u manjim mjestima odnosi sa susjedima gušći su nego u većim. Sukladno time osobe koje dulje žive na određenom području imaju dublje odnose sa susjedima. Osim toga izneseno je da mlađe osobe češće imaju društvene odnose sa susjedima, ali da starije osobe imaju gušće odnose.

Vrlo je bitno provoditi longitudinalna istraživanja (poput ovog) kako bi se utvrdilo opada li ili raste važnost susjedstva za stanovnike Hrvatske. Zbog širenja globalizacijskih procesa, povećane mobilnosti te razvoja suvremenih tehnologija ljudi sve manje i manje vremena ulažu u održavanje susjedskih odnosa te se otuđuju. U istraživanju je pokazano kako relativno velik broj ispitanika (73%) smatra da su ljudi u njihovom susjedstvu još uvijek spremni pomoći jedni drugima, no znatno manji broj ispitanika ocijenio je da su njihova susjedstva čvrsto povezana, tek njih 46%.

## 6. Osnovni pregled rezultata o kvaliteti života u stambenim naseljima iz socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja u Hrvatskoj

Postoji dosta interesa za istraživanje kvalitete života u stambenim naseljima u Republici Hrvatskoj. Jedno od tih istraživanja je istraživanje Anđeline Svirčić Gotovac i Ratka Đokića koji su detaljno opisali kvalitetu u starim i novim naseljima. U istraživačkom projektu stanovanje se analiziralo na dvije osnovne razine: kroz objektivne indikatore njegove upotrebne vrijednosti na razini stana, zgrade i naselja te kroz subjektivne indikatore koji mjere promjene društvenih vrijednosti kod stanovnika u njihovom razumijevanju, percepciji i potrebama vezanima za kvalitetu života. Istraživanje je bilo usmjereno na usporedbu zadovoljstva životom u dva tipa naselja. Istraživala su se tako starija stambena naselja izgrađena nakon Drugog svjetskog rata, u razdoblju socijalističkoga sustava (1945.-1990.), te novija naselja izgrađena nakon 1990. godine, dakle u razdoblju prijelaza na sustav tržišne ekonomije. Autori definiraju stanovanje kao jedno od temeljnih i najkompleksnijih ljudskih dobara i prava. Kroz svoje istraživanje dati će rezultate o kvaliteti života u stambenim naseljima u Hrvatskoj i Sloveniji. Ovaj rad fokusirati će se samo na dobivene rezultate koje se odnose na Republiku Hrvatsku. U socijalističkom dobu, u Hrvatskoj veći gradovi, prvenstveno Zagreb i Split, postali su prenapučeni i gusto stambeno izgrađeni što je dovelo do novog tipa stanovanja. Stanove su gradila državna poduzeća i organizacije koja su naseljavala samo zaposlenike prema listama čekanja koje su organizacija i država odredile. Kako su gradovi rasli, planirali su se i gradili novi gradovi, kao što je Novi Zagreb ili Split 3, nastali 1960-ih i 1970-ih godina. "U Hrvatskoj se urbani razvoj nakon Drugog svjetskog rata odvijao neravnomjerno i centralizirano i uglavnom u najvećim urbanim središtima. Mnoga sela i manji gradovi su zbog procesa deagrarizacije i industrijalizacije, intenziviranih u to vrijeme, gotovo ispražnjeni, a danas čak pred demografskim izumiranjem" (Svirčić Gotovac i Đokić, 2023:10). Unatoč svim popratnim nedostacima u standardu i pratećoj infrastrukturi, stanari su stanove i kolektivna stambena naselja smatrali uglavnom zadovoljavajućim u stambenom smislu. Postsocijalističko stanovanje u državi obilježile su ratne godine. Uništen je ogroman broj nekretnina, a stanovnici su bili prisiljeni migrirati iz svoje države. Nakon rada, uslijedila je ekonomska kriza, manjak sredstava za obnovu infrastrukture, ali i spor državni oporavak. Broj soba i veličina stana, nisu značajnije utjecali na stambeni standard, ali su se ipak poboljšali. Prema istraživanju, može se zaključiti kako se broja soba promijenio i poboljšao u postsocijalističkom razdoblju zato što imamo veći udjel stanova s tri sobe nego onih jednosobnih i dvosobnih stanova na razini ukupne populacije.

Anketni upitnik korišten za anketiranje stanovnika starih i novih stambenih naselja najvećim dijelom bio je zatvorenog tipa, a manjim je dijelom bio proširen pitanjima. Istraživanje za Hrvatsku provedeno je u četiri grada: Osijeku, Rijeci, Splitu i Zagrebu. U Hrvatskoj je bilo 1536 anketnih upitnika, 961 u starim i 575 u novim naseljima. Istraživački uzorak formiran je višestapno, prvo na razini grada te na novim i starim naseljima unutar grada, a potom na razini kućanstava i pojedinačnih stanara unutar kućanstva.

Prvo što se istraživalo je dobna i spolna struktura. U istraživanju je ukupno sudjelovalo 58.4% žena u starim i 59.3% žena u novim naseljima. Što se tiče godina, prosječna starost sudionika u starim naseljima u Hrvatskoj iznosila je  $M = 45.2$  godine, a u novim naseljima  $M = 41.6$  godina. Bolja demografska struktura u novim nego u starim naseljima vidljiva je u svakom od četiri grada u Hrvatskoj. Tako je u Zagrebu u novim naseljima bila najzastupljenija kategorija četveročlanih, a potom i tročlanih kućanstava, što nije ništa neobično jer grad Zagreb broji najviše stanovnika u Republici Hrvatskoj. Najlošiju sliku veličine kućanstva pokazuju Rijeka (36.8%) i Osijek (35.4%). Na razini pojedinih gradova u Hrvatskoj, procijenjene središnje vrijednosti mjesečnih primanja u starim naseljima kretale su se u rasponu od  $M = 930$  u Rijeci do  $M = 1460$  eura u Zagrebu. Odgovarajući raspon u novim naseljima bio je od  $M = 1200$  do  $M = 1730$  eura. Zagreb je grad koji ima najveći standard u cijeloj Hrvatskoj zbog svoje razvijenosti, ali i populacije. U svim gradovima prosječna mjesečna primanja na razini kućanstva bila su viša u novim nego u starim naseljima.

Rezultati ankete o kvaliteti stanovanja i života u stambenim naseljima mogu se podijeliti na tri osnovne kategorije, a to su kategorija stana koja je obuhvaćala standard stana i obilježja stana, kategorija višestambene zgrade gdje su se gledala obilježja i zadovoljstvo životom u zgradi te kategorija stambenog naselja u kojoj su se ispitivala obilježja i zadovoljstvo života u naseljima. Na razini stana, anketom je ispitano nekoliko osnovnih obilježja kao što su stambeni status stanara (vlasništvo, najam), veličina stana, udobnost, održavanje, raspored prostorija itd. Gledajući stambeni status, u Hrvatskoj je vlasništvu nad stanom imalo 74.0% stanara, dok je status najamoprimalca (podstanara) imalo preostalih 26.0% stanara. Pri tome vlasnika u starim naseljima bilo je 75.0%, a u novim 72.3%. Ovi rezultati pokazuju kako veći dio stanovništva Hrvatske ima privatne nekretnine u kojima borave i u kojima nemaju dodatan trošak plaćanja najamnine što povisuje zadovoljstvo stanovanjem i uklanja jedan od glavnih čimbenika nezadovoljstva, a to je najamnina koja može biti previsoka. Od ovih četiri gradova, najviše nekretnina u privatnom vlasništvu bilježi Zagreb (76.7%), a najmanje Split (65.5%). U kategoriji starih naselja prednjačio je Osijek sa 79.3% privatnog vlasništva nad stanovima, a u

kategoriji novih naselja, Split sa 82.9% privatnog vlasništva. Kako je vrijeme odmicalo, tako su stanovi postajali sve veći te su brojili veći broj soba kako bi pružili veću dozu komfora. U oba tipa naselja, u sva četiri grada, dvije najzastupljenije kategorije veličine stanova su one od 61 do 80 m<sup>2</sup> te od 41 do 60 m<sup>2</sup>. Gledajući Hrvatsku, najčešći su dvosobni i trosobni stanovi, a slijede ih garsonijere i stanovi s jednom sobom te stanovi s četiri ili više soba. U Rijeci i Zagrebu najvidljivija su poboljšanja standarda kroz povećanje broja soba u stanovima u novim naseljima gdje se većina novih stanova grade s dvije ili više sobe.

Zadovoljstvo stanom procjenjivano je na temelju šest kriterija: udobnost stanovanja, održavanje, veličina, raspored prostorija, broj soba i ukupno zadovoljstvo stanovanjem. Općenito se može reći kako su stanovnici Republike Hrvatske zadovoljni svojim stanovanjem gdje je ukupan prosjek zadovoljstva iznosio  $M = 4.0$  u starim i  $M = 4.1$  u novim naseljima u Hrvatskoj. Zagreb se, začuđujuće, izdvojio prema višem stupnju zadovoljstva stanovima u starim nego u novim naseljima. Uz veličine objekta, dodatno su se analizirala i neke druge pojedinosti kao što su kvaliteta izgradnje, održavanje zgrade, vanjski izgled zgrade i slično. Prosječna starost zgrada u Hrvatskoj iznosila je  $M = 47.4$  godina u starim i  $M = 15.8$  godina u novima naseljima gdje je pokazano kako najstarije zgrade, ali i najmlađe ima Split s prosjekom od  $M = 48.9$  (stare zgrade) godina i  $M = 13.2$  (nove zgrade) godina. Na razini Hrvatske, u oba tipa naselja među najbolje ocijenjenim elementima bili su kvaliteta izgradnje ( $M = 4.0$  u oba tipa naselja) i ukupno zadovoljstvo zgradom ( $M = 3.8$  u starim i  $M = 4.1$  u novim naseljima). Opća obilježja naselja bila su sljedeći aspekt koji su sudionici procjenjivali i to prema kriterijima kao što su opća uređenost, gustoća izgrađenosti, izgled naselja, sigurnost, mir, čistoća, zelene površine, dječja igrališta i slično. Ukupni prosjeci izneseni u rezultatima iznosili su  $M = 3.9$  za oba tipa naselja u Hrvatskoj. Što se tiče prosječnog zadovoljstva s urednošću prometnica, ukupan prosjek iznosio je  $M = 3.6$  u oba tipa naselja, dok je prosjek zadovoljstva izgradnje pločnika te biciklističkih staza iznosio  $M = 3.8$  u starim i  $M = 3.7$  u novim naseljima. Uređenost biciklističkih staza najlošije je ocijenjeno u oba tipa naselja. Stanovnici novih naselja su, u odnosu na stanovnike starih naselja, važnijim procjenjivali sve druge kriterije osim blizine javnog prometa za koju su smatrali da je nebitan čimbenik zadovoljstva. Dostupnost javnog prometa, škole, dječjeg vrtića, ljekarne, pošte, banke, dućana s prehranom i doma zdravlja danas je vrlo bitna te ima veliki utjecaj na kvalitetu i zadovoljstvo stanovanja. Tako je pokazano kako su ljudi u maloj količini zadovoljni dostupnošću, gdje su stanovnici starih naselja ( $M = 4.1$ ) zadovoljniji od onih u novim naseljima ( $M = 4.0$ ). U Hrvatskoj je dostupnost primarnih usluga u pravilu procjenjivana važnijom u novima nego u starim naseljima. Osim primarnih usluga u



naselju, ne smiju se izostaviti i sekundarne usluge kao što su ugostiteljske usluge, uslužni obrti, knjižnice, crkve, stomatološke ambulante i dodatne aktivnosti. Na tome su području stanovnici pokazali nešto manje zadovoljstvo. Tako je ukupno zadovoljstvo u starim naseljima iznosio  $M = 3.8$ , a u novim  $M = 3.9$ . U Hrvatskoj su stanovnici oba tipa naselja najvažnijim procjenjivali dostupnost stomatoloških te ugostiteljskih usluga, a potom su slijedile dodatne aktivnosti i knjižnice, crkve i kulturne usluge. Gledajući ukupno zadovoljstvo stambenim naseljem, zanimljivo je kako je u Zagrebu i Rijeci zabilježen viši stupanj zadovoljstva u starim nego u novim naseljima.

Stavovi stanara o međuljudskim odnosima ispitivala se anketom od pet tvrdi na koje su ispitanici morali odgovoriti slažu li se s tvrdnjom ili ne. Rezultatima se došlo do zaključka kako su sudionici međuljudske odnose percipirali manje pozitivno nego samo stanovanje u svojim naseljima. Najveći broj ispitanika slagao se s tvrdnjom da su stanovnici u stambenom naselju dobri susjedi, a potom s tvrdnjom da su stanovnici naselja međusobno povezani. Slijedile su tvrdnje da stanovnici naselja dijele iste vrijednosti i da su sličnog ekonomskog statusa. S izuzetkom Rijeke, u kojoj je prosječni stupanj slaganja sa svih pet tvrdnji bio viši u starim nego u novim naseljima, u ostalim gradovima međususjedske odnose su pozitivnije percipirali stanovnici novih naselja. Sukladno s time, sudionici su iskazivali i visoki stupanj povezanosti sa svojim stanovima, zgradama i naseljima. Razmišljanje o mogućem preseljenju ispitivalo se na skali od jedan „Uopće nisam zamišljao“ do pet „Mnogo sam razmišljao“. Postotak ljudi koji su uvelike razmišljali o selidbi dosta je visok. Najveći postotak sudionika je o preseljenju razmišljao zbog nezadovoljstva stanom, potom zgradom pa naseljem. U oba tipa naselja, najviše razmišljanja o preseljenju imali su stanovnici u Rijeci. Osim nezadovoljstva stanom, jako veliki utjecaj u toj odluci ima i stambeni status, odnosno stjecanje vlasništva nad stanom. Pokazano je kako u onim područjima, npr. Rijeka, Split, i veći dio jadranske obale, postoji nezadovoljstvo zbog previsokih cijena nekretnina zbog turističke sezone. Stanodavci stavljaju izuzetnu visoku cijenu, a i u nekim slučajevima pokazan je veliki broj izbacivanja iz stanova zbog početka turističke sezone. Sve se to negativno odnosi na ljude i njihovu percepciju zadovoljstva. Nije samo naša obala problem, Zagreb je danas postao podosta napučen grad te se cijene kvadrata iz dana u dan podižu. Najmanje cijene kvadrata primjetne su u Slavoniji. Sve to ima posljedice na standard i na podizanje kredita kako bi se mogao kupiti prostor za život. Na razini pojedinih gradova, najviši postoci kućanstava kreditno zaduženih za stan zabilježeni su u oba tipa naselja u Osijeku (29.6% u starim i 33.3% u novim naseljima) upravo zbog toga što Slavonija nije dovoljno razvijena te društvo ne može ići sa standardom koji nameću veći i

razvijeniji dijelovi Hrvatske. Veliku ulogu u tome ima i udio plaća koji se izdvaja za podmirenje troškova, bilo to otplata kredita ili plaćanje osnovnih režija. Istraživanja pokazuju kako se mjesečno, za troškove stanovanja, izdvaja između 11% i 30%, a za podmirenje kućanstva izdvaja se između 31% i 50% ukupnih prihoda. Pokazano je kako se najviše mora izdvojiti za podmirenje troškova stanovanja u Zagrebu i Splitu.

Krajnji je cilj ovoga istraživanja bio definirati smjernice i preporuke za adekvatnu obnovu i održavanje starih te planiranje novih stambenih naselja i lokacija. Općenito, rezultati istraživanja ukazuju na razmjerno visoke razine zadovoljstva stanara s uvjetima stanovanja u oba tipa naselja, kako na razini stana, tako i na razini zgrade i naselja. Stanari stambenih naselja općenito su bili zadovoljni obilježjima svojih stanova (udobnost stanovanja, održavanje, veličina, raspored prostorija, broj...), sa prosjekom  $M = 4.0$ . Zadovoljstva zgradom (mjerena prema kriterijima kvalitete izgradnje, održavanja, vanjskog i unutarnjeg izgleda te ukupnog zadovoljstva zgradom) i dalje je bila razmjerno visoka, iznad točke 3.5. Značajno je i da je zadovoljstvo dječjim igralištima i ostalim javnim površinama u Zagrebu, Splitu i Rijeci bilo više u starim nego u novim naseljima, dok je u Osijeku bio obrnut slučaj. Stanovnici su bili u većoj situaciji zadovoljni s primarnim i sekundarnim uslugama, za razliku od urednosti i kvalitete prometnica. Sudionici su se u najvećoj mjeri slagali s tvrdnjom o stanovnicima stambenog naselja kao dobrim susjedima no, dosta veliki broj ljudi, unatoč tome, razmišlja i želi se preseliti u drugi grad ili državu. Ovakvi trendovi rezultiraju opadanjem sigurnosti i kvalitete življenja te se iz rezultata može zaključiti kako obnova naselja u gradovima svakako mora biti jedan od osnovnih ciljeva politike u svrhu podizanju ukupne kvalitete života građana.

## 7. Zaključak

Nakon što smo ukratko iznijeli i opisati povezanost zadovoljstva i stanovanja, može li se jasno definirati koji su to čimbenici koji utječu da se pojedinac osjeća sretno i ispunjeno u području u kojemu provodi veći dio svoga dana? Ono što znamo je to kako zadovoljstvo stanovanjem ima značajan utjecaj na emocionalnu, fizičku i psihološku dobrobit pojedinca. Sociologija stanovanja uz interijer i druge odrednice proučava i ljude tj. njihove interakcije sa susjedima te istražuje kako susjedstvo ima dosta veliki utjecaj na sveukupno zadovoljstvo osobe. Ključno je pitanje u sociologiji stanovanja kako objasniti državne intervencije za poboljšanje stanovanja i kako definirati tipove stambene politike. Analitičari, poput Kemenyja (1992), naglašavaju važnost integriranosti stambene politike u koncept države blagostanja. Petrović (2004) ističe četiri pristupa za istraživanje tipova stambene politike, a to su pristup konvergencije, neomarksistički pristup, divergentni pristup i teorija radničkog pokreta. Svaki od toga pristupa ima značajne segmente koji definiraju tipove stambene politike te njihova obilježja i pojedinosti s kojima se razlikuju od drugih. Dom ili stan svako može definirati na svoj način, ali ona definicija oko koje se svi možemo složiti je ta da je dom više od prostora u kojem živimo, to je mjesto gdje stvaramo uspomene sa svojim bližnjima, mjesto gdje se osjećamo sigurno te gdje oblikujemo našu svakodnevicu. Dom je prezentacija osobe koja ga uređuje prema svojim ukusima i svidanjima te tako daje određeni uvid u karakter osobe. Bežovan (2004) tvrdi da je stan najveća materijalna i simbolička vrijednost svakog kućanstva i važan dio nacionalnog bogatstva. Kvaliteta života u urbanim sredinama složen je koncept koji obuhvaća razne aspekte života građana, a sastoji se od brojnih domena. Razumijevanje ključnih domena omogućuje bolje planiranje gradskih resursa i doprinosi zadovoljstvu stanovnika. Iako postoje mnoge znanstvene perspektive, ne postoji konačan popis ključnih domena. Stanovanje je presudno za kvalitetu života i uključuje fizičke aspekte stambenih jedinica, troškove stanovanja, estetski izgled okoliša i dostupnost osnovnih usluga. Kvaliteta stanovanja direktno utječe na osjećaj sigurnosti, mentalno zdravlje i socijalnu koheziju. Pristupačno i kvalitetno stanovanje potiče osjećaj pripadnosti zajednici i socijalnu inkluziju. Urbanizacija je transformirala način života, a neki sociolozi poput Louisa Wirtha ističu da gradovi imaju specifične karakteristike kao što su velika populacija, društvena heterogenost i gustoća naseljenosti, što oblikuje urbani način života. Gradovi pružaju mogućnosti za napredovanje, ali i izazivaju stres zbog konkurencije, tj. konstantnog natjecanja i nadmetanja sa drugima i socijalne izolacije. Sreća i zadovoljstvo stanovanjem ključni su za osobno zadovoljstvo. Sreća je stanje emocionalne dobrobiti, dok je zadovoljstvo specifično za određene aspekte života. Istraživanja pokazuju da je najveće

zadovoljstvo povezano s obitelji i prijateljima, dok su najmanje zadovoljni materijalnim stanjem. Kroz sve ove aspekte, jasno je da stanovanje igra ključnu ulogu u oblikovanju kvalitete života građana. Promišljena urbanistička politika i socijalne intervencije presudne su za osiguranje pristupačnog, sigurnog i zdravog stanovanja za sve slojeve društva. Različita istraživanja sugeriraju blisku povezanost između zadovoljstva stanovanjem i zadovoljstva susjedstvom te naseljem. Kvaliteta susjedstva, postojanje zapuštenih zgrada, javnih prostora, nedostatak infrastrukture i nesigurnosti značajno utječu na percepciju i zadovoljstvo stanovanjem. Istraživanja također ukazuju na to da osobna obilježja ispitanika, kao što su njihovi hobiji, ponašanje, karakter i razmišljanje, utječu na njihovo zadovoljstvo susjedstvom. Postoje brojna istraživanja koja su pokazala kako kod građana Republike Hrvatske postoji visoka razina solidarnosti, ali niža razina međusobne povezanosti. Jedno od tih istraživanja je istraživanje autora Anđeline Svirčić Gotovac i Ratka Đokića koji su 2023. godine istraživali kvalitetu života u stambenim naseljima u Hrvatskoj. U socijalističkom razdoblju, kolektivna stambena naselja bila su zadovoljavajuća, unatoč nedostacima u infrastrukturi. U postsocijalističkom razdoblju, rat i ekonomska kriza utjecali su na stanovanje, ali se broj i kvaliteta stanova poboljšala. Istraživanje provedeno u četiri grada (Osijek, Rijeka, Split, Zagreb) analiziralo je zadovoljstvo stanovanjem kroz nekoliko kriterija kao što su udobnost, održavanje, veličina prostorija itd.

Zadovoljstvo stanovanjem ima ključnu ulogu u oblikovanju cjelokupne kvalitete života pojedinca, utječući na emocionalnu, fizičku i psihološku dobrobit. Integrirana stambena politika i pažljivo planiranje urbanih resursa mogu značajno doprinijeti poboljšanju životnih uvjeta, povećanju socijalne kohezije i smanjenju stresa u urbanim sredinama. Osiguranje pristupačnog i kvalitetnog stanovanja potiče osjećaj sigurnosti i pripadnosti zajednici, što je od značajne važnosti za osobno zadovoljstvo i društvenu inkluziju.

## 8. Literatura

- Bežovan, G. (2004). Stambena statistika – standard stanovanja u Hrvatskoj. // Revija za socijalnu politiku 11, 2, str. 267-279. URL: <https://doi.org/10.3935/rsp.v11i2.63> Pristupljeno 3.7.2024.
- Biondić, Lj. (1998). Stan kao pravo na mjesto. // Prostor 6, 1-2(15-16), str. 25-34. URL: <https://hrcak.srce.hr/24034> Pristupljeno 3.7.2024.
- Botrić, V. (2022). Napuštanje roditeljskog doma u Hrvatskoj. Notitia -časopis za ekonomske, poslovne i društvene teme, 8 (1). <https://doi.org/10.32676/n.8.1.2> Pristupljeno 3.7.2024.
- Coleman, J. (1990). Foundations of Social Theory. Harvard: Harvard University Press.
- Donnison, D. and Ungerson, C. (1982) Housing Policy. Harmondsworth-Penguin Books.
- Esping-Andersen, G. (1990) The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity Press.
- Kaliterna Lipovčan, Lj., i Prizmić-Larsen, Z. (2006). Kvaliteta življenja, životno zadovoljstvo i osjećaj sreće u Hrvatskoj i europskim zemljama. U: Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji: Izazovi sudjelovanja. Zagreb: Institut za javne financije.
- Kemeny, J. (1992) Housing and Social Theory. London/New York: Routledge.
- Miletić, G.M.; Krnić, R.; Majetić, F. (2016). Susjedstvo i socijalna integracija: utjecaj lokalnih društvenih odnosa na percepciju socijalne kohezije u susjedstvu na primjeru Hrvatske. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska. URL: <https://doi.org/10.3935/rsp.v23i2.1310> Pristupljeno 8.7.2024.
- Petrović, M. (2004). Sociologija stanovanja. Stambena politika: Izazovi i mogućnosti. Institut za sociološka istraživanja. Filozofskog fakulteta u Beogradu. URL: <https://isi.f.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2019/04/Mina-Petrovic-Sociologija-stanovanja.pdf> Pristupljeno 6.7.2024.
- Smith, R. A. (1975). Neighbourhood cohesion: A review and some suggestions. Human Ecology, 3(3), 143-160.
- Slavuj, L. (2012). Kvaliteta života u odabranim susjedstvima grada Rijeke. Hrvatski geografski glasnik 74. URL: <https://doi.org/10.21861/HGG.2012.74.02.04> Pristupljeno 8.7.2024.
- Stančić, L. (2017). Zadovoljstvo stanjem u državi - povezanost sa osobnom dobrobiti i političkom orijentacijom. Diplomski rad. Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji

Svirčić Gotovac, A.; Podgorelec, S.; Kordej-De Villa, Ž. (2021). Kvaliteta života u stambenim naseljima u kontekstuzapadnoeuropskih i postsocijalističkih zemalja. // *Geoadria*26, 2, str. 143-166. URL: <https://doi.org/10.15291/geoadria.3414> Pristupljeno 3.7.2024.

Svirčić Gotovac, A; Đokić, R. (2023). Osnovni pregled rezultata o kvaliteti života u stambenim naseljima iz socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja u Hrvatskoj i Sloveniji. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.

Šiljeg, S., Marić, I. i Cavrić, B. (2018). Pregled razvoja teorija u proučavanju zadovoljstva stanovanjem. *Geoadria*, 23 (1), 51-84. <https://doi.org/10.15291/geoadria.1465> Pristupljeno 29.8.2024.

Ursić, S. i Krnić, R. (2022). Prostor doma – kultura stanovanja kao sociološki koncept. *Sociologija i prostor*, 60 (1 (223)), 111-131. URL: <https://doi.org/10.5673/sip.60.1.4> Pristupljeno 31.7.2024.

Wirth L. (1938). Urbanism as a Way of Life. // *American Journal of Sociology*

White, L. (1994). Coresidence and leaving home: Young adults and their parents. *Annual Review of Sociology*, 20, 81-102

Žanić, M., Bendra, I. i Milanković, I. (2022). Budi odgovoran, ostani doma! Značenje doma za mlade Vukovarce u vremenu pandemije COVID-19. *Sociologija i prostor*, 60 (2 (224)), 319-340. URL: <https://doi.org/10.5673/sip.60.2.5> Pristupljeno 31.7.2024.